

VILNIUS UNIVERSITY

Eglė Mackuvienė

PREREQUISITES FOR CORRECTNESS IN LEGAL ARGUMENTATION

Summary of the Doctoral Dissertation

Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2011

The doctoral dissertation was prepared during the period of 2006–2011 at Vilnius University

Scientific supervisor:

Assoc. Prof. Dr. Juozas Galginaitis (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

The dissertation is going to be defended at the Jurisprudence Council, Vilnius University:

Chairman:

Prof. Dr. Egidijus Kūris (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

Members:

Prof. Dr. Hab. Evaldas Nekrašas (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H)

Prof. Dr. Toma Birmontienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Assoc. Prof. Dr. Jaunius Gumbis (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

Assoc. Prof. Dr. Linas Baublys (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Opponents:

Prof. Dr. Gediminas Mesonis (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

Prof. Dr. Hab. Viktoras Justickis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

The doctoral dissertation will be defended in a public session of the Jurisprudence Council on the 25th of November, 2011 at 2.00 p.m. in K. Jablonskis auditorium at the Faculty of Law, Vilnius University.

Address: Saulėtekio av. 9, I building, LT-10222 Vilnius, Lithuania.

The summary of the doctoral dissertation has been circulated on the 24th of October, 2011.

The dissertation is available at the Vilnius University Library.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Eglė Mackuvienė

TEISINIO ARGUMENTAVIMO KOREKTIŠKUMO PRIELAIIDOS

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2006–2011 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Juozas Galginaitis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Egidijus Kūris (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Nariai:

prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

prof. dr. Toma Birmontienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. dr. Jaunius Gumbis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. dr. Linas Baublys (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Oponentai:

prof. dr. Gediminas Mesonis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

prof. habil. dr. Viktoras Justickis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2011 m. lapkričio 25 d. 14 val. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto K. Jablonskio auditorijoje.

Adresas: Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2011 m. spalio 24 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION

The scientific problem of the thesis. In the dissertation, a phenomenon called legal argumentation is analyzed, and a question – what kind of legal argumentation would be considered as correct, is inquired. Thus, the research in the thesis is of dual nature: 1) theoretical, because the research reveals the peculiarities of legal argumentation, and answers the question *how is the legal argumentation carried out?*; 2) practical, because the research identifies the prerequisites for correctness in legal argumentation, and answers the question *how should the legal argumentation be carried out?*¹.

In the thesis, legal argumentation is analyzed as a phenomenon *per se*, without relating it with any particular arguing subject, acknowledging that not only judges, but also other subjects, who have a certain knowledge or a certain mandate (legal scientist, legal expert, an official with the mandate to enforce the law, and natural persons or legal entities, who apply law in their activities) reason and argue legally.

The process of making of legal decisions making has few dimensions: there are elements of legal reasoning, legal argumentation, interpretation of law, application of law, creation of law, legal discourse, etc. in the process of producing and enunciation of legal decision. Each of these notions reflects and expresses partially different aspects of enacting a legal decision, and points to one or another methodology. It was chosen to analyze particularly the phenomenon of legal argumentation, to emphasize the argumentative aspects of legal reasoning, and to look for the prerequisites for correct legal argumentation in the thesis. This does not mean a negation or devaluation of other aspects of legal reasoning – the interpretative, creative, formal, etc. There were two reasons why legal argumentation was chosen as the phenomenon to study: first of all, to narrow down the scope of the research and to investigate not all possible levels of legal decision making, second, to enrich Lithuanian legal doctrine with an argumentative topic that has not been widely studied before, and to show alternative aspects of the

¹ The thesis is called theoretical and practical in connection with the duality of human mind, as elaborated by Immanuel Kant, whereas the theoretical mind asks *what is, how is*, and the practical mind asks *how it should be*. Kantas I. *Grynojo proto kritika*, (Critique of Pure Reason), Vilnius: Mintis, 1996; Kantas I. *Praktinio proto kritika*, (Critique of Practical Reason), Vilnius: Mintis, 1987.

phenomenon of legal reasoning, legal decision making, different from those common in Lithuanian legal doctrine.

The study begins with two assumptions: 1) law, legal decisions emerge from legal reasoning and are disclosed by the technique of legal argumentation; 2) correctness, as understood as reliability, soundness, accuracy and justice, is being expected from the makers of legal decisions. These two assumptions determine the relevance of the thesis.

Relevance of the thesis. Legal regulation encompasses various aspects of life of contemporary societies. Operation of law and legal decisions made by authorized subjects often directly and significantly affect the status, rights and obligations of persons, groups of persons, institutions. The existent legal tradition includes *inter alia* a requirement to give an explicit justification for the legal decisions that are made, to validate them and to give appropriate arguments. This is mandatory in lawmaking, in operation of courts, and in public administration. The practice to proclaim a legal decision without arguments is considered to be not an acceptable way to render a decision. The requirement that legal decisions are properly justified is one of the guarantees for justice and legitimacy: a person who is affected by a legal decision has a legitimate demand to understand and to ask why the decision is made the way it is.

It is expected and demanded from the authorized makers of legal decisions to pursue and demonstrate legally valid argumentation, correct reasoning, relevant application of legal norms and sufficient justification for each decision. And when a legal decision is criticized, not only the final verdict but also the argumentation process is criticized: opinion is given not only regarding the value of the outcome, but also regarding the methods of decisions making, assumptions and arguments used. However, at the same time it is difficult to say what argumentation is just, correct and legally relevant. Does the legal argumentation has to be accurate? Logical? Valid? Rational? Convincing? Well grounded? Reliable? Honorable and just? Impartial? Objective? Understandable (to whom)? Or maybe it is not possible that legal argumentation is accurate, correct, logical, objective, impartial and understandable for non-professionals? Perhaps there is no sense to make requirements that are impossible for the decision makers to carry out (*impossibilium nulla obligatio est*)? Perhaps it is enough to say that legal argumentation will be correct and just if the typical legal arguments and special practices peculiar to the discourse of law are used?

The last question does not end the discussion, nor does it hint at an answer – the studies of legal reasoning, legal argumentation that are carried out through out the world show this. Thus, the question of correctness in legal argumentation is to be considered as a relevant problem that requires a solution.

The aim and objectives of the thesis. The aim of the thesis is to identify the prerequisites for correctness of legal argument by examining the peculiarities of legal argumentation and law, and to logically evaluate those prerequisites.

To achieve the aim of the thesis the following objectives are raised and addressed:

- to lay the foundations for the study of the prerequisites for correctness in legal argumentation by disclosing the conception of legal argumentation, by justification the connections between legal argumentation, legal discourse, legal interpretation and other dimensions of legal reasoning, by identifying the peculiarities of those phenomena;
- to reveal the characteristics of law that are important for legal argumentation, by explicating the definition of law as used in the study;
- to formulate the prerequisites for correctness in legal argumentation by analyzing the phenomenon of legal decision making using different methodologies, and to evaluate logically the validity of the prerequisites.

Hypothesis of the study: a correct legal argument is not a logical proof; therefore the prerequisites for correctness in legal argumentation should be formulated by using tools and practices of argumentation theory, that is less strict than logic.

The topic and direction of the study can also be described with the following question: how and why are the prerequisites for correctness in legal argumentation a problem?

Conceptions. To make the thesis accurate, special attention is given to two conceptions. Firstly, the conception of *legal argumentation* is explicated in the chapter 1.1. Secondly, the definition of *law* and the analysis of main characteristics of law are presented in the chapter 1.2.

The accurate definition of law and the enumeration of its essential characteristics is important, since without definition of law it would be difficult to discuss on correct legal argumentation – an argumentation that produce law. In order to define the conception of law, a minimalist strategy of classical methodology for defining

social and cultural conceptions is used. This means that a minimal list of necessary and sufficient characteristics of the phenomenon is constructed.

The main conceptions in the study are used and understood in this way:

legal reasoning – a human activity, that enables to identify and to determine what is the law. Legal reasoning is a process of making of legal decisions. This activity encompasses both the implicit and the explicit dimension of reasoning: 1) the invisible mental action, when a legal decision is produced in the mind of the decision-maker, and 2) the visible, verbal reasoning, argumentation, explanation, validation, interpretation, when the motives, arguments and reasons for the legal decision are given verbally;

legal argumentation – the explicit part of legal reasoning, that is first of all an argumentative practice, even though it includes elements of interpretation of law and application of law. A conception *legal justification* is used also in the study as a synonym for *legal argumentation*.

correct – reliable, sound, accurate, right, just. *Right* here has the notion of methodological (and desirably logical) rightness, truth. An assumption is made that the methodological rightness in the legal context is one of the prerequisites for legal justice;

prerequisites – the necessary conditions;

logic – deduction;

law – the obligatory normative propositions: normative statements that particular individuals (particular society) obey / must obey at particular time.

Novelty of the thesis and its ratio with other studies in Lithuania and the world. The novelty of the work is constituted by the fact that the thesis will supplement theoretical studies on legal justification carried out in Lithuania with the topic of legal argumentation as a phenomenon, without a connection with particular legal practices. The problematic of the thesis, although relatively new in the Lithuanian science of law, was accommodated to the ideas prevalent in the Lithuanian legal discourse. The main difference from other legal studies in Lithuania is such that the argumentative aspects of legal reasoning are emphasized laid in the thesis – these aspects have not been studied widely by Lithuanian scientists. The problems and terminology of interpretation of law, lawmaking and application of law are more common in Lithuanian legal doctrine. It

would be correct to claim, that after a study by V. Mikelėnas and D. Mikelėnienė² the topic of legal argumentation has not received any further attention in Lithuania³. Lithuanian legal doctrine is devoted mostly to the topic of interpretation of law. The attention to the questions on legal interpretation is confirmed by the fact that a decade after the study by Mikelėnas and Mikelėnienė, the monograph by G. Mesonis that may be seen as advancing the topic of legal reasoning, is devoted not to argumentative, but to interpretative aspects of legal reasoning⁴. Many separate articles on the interpretation of law have been published during this decade or earlier. T. Berkmanas, J. Gumbis, E. Kūris, G. Lastauskienė, Ž. Liekytė, E. Spruogis, R. Šimašius, V. A. Vaičaitis, A. Vaišvila and many other researchers have studied the phenomenon of interpretation of law. It can be considered that a situation is not very adequate when the Lithuanian legal doctrine discusses almost exclusively the *interpretation of law*, while in real legal practice the law is *applied*, the decisions are *motivated, justified*, the factual circumstances are *proven* and *evaluated*, and while litigation, legal quarrels are competitive, i.e. are discursive, dialogical and *argumentative* in nature. However, Lithuanian legal doctrine is not absolutely one-directional: the studies on the structure of legal texts and legal norms (i.e., publications by G. Lastauskienė) or the analysis of the role of the judge, the discretion of the court (i.e., studies by J. Gumbis, R. Latvelė) should be considered as specific discourses. The thesis emphasizes that the phenomenon under study is not just an interpretation of law, and the terms *interpretation of law, application of law, lawmaking* are not sufficient to understand adequately and to analyze the phenomenon of legal reasoning, also and to give specific recommendations for the practitioners of law.

The distinction between the thesis and the studies carried out by researchers in other countries in the area of legal reasoning and legal argumentation manifests by asking a specific question: how and why is the correctness of legal argumentation a problem? Also in the thesis the explicit dimension of legal reasoning is emphasized,

² Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, (Legal process: the aspects of explanation and application of law) Vilnius: Justitia, 1999.

³ Of course, a very important volume on legal reasoning in Lithuanian is R. Alexy *Teisinio argumentavimo teorija* (Theory of legal argumentation), however, this monograph can be considered to be a part only of Lithuanian legal discourse, and not of Lithuanian legal doctrine. Studies by R. Koženauskienė and L. Paliulionienė are to be considered to be partially related to the topics of legal reasoning and legal argumentation.

⁴ Mesonis G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai* (Methodological fundamentals for the interpretation of the Constitution), Vilnius: Registrų centras, 2010.

while the majority of philosophers of law and researchers of the theory of law study a wider phenomenon – both the implicit and the explicit legal reasoning. This thesis differs from the works from the Artificial Intelligence & Law Studies: even though the thesis uses the insights of said studies, the discussion is kept within the boundaries of theory of law and philosophy of law, without moving it to overly detailed formalizations of logic and artificial intelligence.

The reliability of the results could be justified by the fact that the results of the study correlate with the views of acknowledged authors in the fields of theory of law, philosophy of law and Artificial Intelligence & Law Studies, who have spent a few recent decades in studying legal reasoning and legal argumentation. These authors are (alphabetically) – A. Aarnio; R. Alexy, B. Brozek, J. Hage, A. Peczenik, H. Prakken. Authors who have not specifically studied legal reasoning, but nevertheless have influenced the thesis and are known in other specific discourses, should also be mentioned: Friedrich A. von Hayek (whose views had influenced the model of understanding of law, used in the thesis), philosopher Evaldas Nekrašas (whose works have greatly influenced the methodology of the thesis).

Methodology of the thesis. In the section on methodology of the thesis the aspects of *is* and *ought* are analyzed that are relevant not only for this study, but also for the most legal studies. It is noted that legal studies can be descriptive, analytical, exploratory, as well as normative, where directives, recommendations and normative propositions are formulated. This thesis, as was already mentioned in the beginning of the summary, is of dual nature: the first part is descriptive, and the second part is normative. The prerequisites for correctness in legal argumentation are investigated, discovered, and logically evaluated in the later. Thus the defended affirmations and conclusions are also dual in regard to how the legal argument is actually made and how it should be made to be correct.

The theoretical nature of the thesis defines the methodology used. The thesis should be considered to be a work of philosophy of law and methodology of law rather than of legal doctrine. Thus some methods that are intrinsic to doctrinal legal studies – the method of general legal principles, textual method, method of precedents, teleological method, comparative method and others are not used in the thesis. The methodology of the thesis could be describes as a synthesis of critical conceptual

analysis, logical analysis and argumentative point of view together with a narrative (story) method, which is characteristic to humanities and to postmodern tradition. The accuracy and particularity in defining and explaining the main concepts of the thesis that describe the phenomenon under study, and the use of criterion of logical consistency in evaluating the practice and standards of legal argumentation is combined with free story-telling, in which the question why and how accuracy in law is a problem is investigated, and attempt to formulate the prerequisites for correctness in legal argumentation is made. This thesis, where unnecessary formalism is avoided and which has an aim to make the text of study and its results understandable, is not a proof, because the thesis posits that there is very little in legal studies that can be proved⁵. This is a demonstration, justification and argumentation, which can convince, persuade the auditorium to some extent, and give to the reader additional knowledge on the subject discussed. The main arguments that are used in the thesis, in addition to the methods of logic and analysis are: argumentation from example, argument from illustration, argument from the relationship between the part and the whole, argument from the authoritative opinion (opinion of scholar), argument from the expert's opinion (opinion of legal practitioner)⁶ and others.

Structure of the thesis. The thesis consists of two parts: *1. Legal argumentation as naming of law. The analysis of notions and conceptions*, and *2. The search for the normative recommendations for correctness in legal argumentation*. The first chapter of the first part discusses the conception of legal argumentation and its place in legal studies and in legal practice. It is explained that legal argumentation should be understood as the explicit side of legal reasoning, and a justification is given why the implicit side of legal reasoning is not discussed in the thesis. Explanations are provided to justify the affirmation that legal argumentation is an essential part of rendering a legal decision. The relationship between the phenomena and the conceptions of legal argumentation, legal discourse and interpretation of law is analyzed. A justification is given to show how legal argumentation can be understood to be a component part of a wider phenomenon, and also as a special methodological point of view, which can be

⁵ The notion *to prove* here and in the thesis means *to infer deductively*.

⁶ In order to reveal the contents of the concept of legal argumentation and its relations with the concepts of interpretation of law, lawmaking and application of law, that are widely used in Lithuanian legal discourse, an inquiry of the opinion of legal practitioners (judges) has been carried out, the results of which should be considered to be a reliable expert's opinion.

used in analyzing the phenomenon of legal decision-making. The results of a judge's opinion survey "A Survey of Understanding of Legal Conceptions" are discussed. The second chapter of the first part is devoted to revealing the meaning of the conception of *law*. Each of the constituents of the definition of law: normativity, obligatoriness and propositional nature are discussed in separate sub-chapters. While summarizing, there is noted why each of those constituents is important for a study of legal argumentation. The second part of the thesis is laid out as follows: first of all, by raising an assumption that standards of rationality may help in enunciating standards for correctness in legal argumentation, an attempt is made to relate the correctness of legal argumentation with the category of rationality. This way, also attempts to employ the views of hermeneutics and coherence theory, are evaluated critically. Then another extremity is chosen: legal argumentation is analyzed by using the standards of scientific accuracy and logical consistency. It is discovered that legal practice does not hold up to the Hume's law of distinction between facts and values, which is emphasized by positivistic philosophy (philosophy of science); that logical deduction exists in legal argumentation only to a limited degree; that logic (classical or deontic) is not an adequate instrument to fully explicate and reflect legal reasoning; and that legal reasoning "doesn't fit" in the logical framework. Thus the focus is directed at the theoretical insights of the argumentation theory. The peculiarities of general arguments and special legal arguments are analyzed, and practices of legal argumentation that should be considered to be incorrect (unsound) are discussed. In the end of this part the results of the thesis are generalized. In the end of the thesis conclusions are drawn, and a recommendation for the subjects who practice legal argumentation and who render legal decisions is formulated.

The results of the thesis: affirmations and conclusions. The affirmations defended in the thesis, the generalizations given in the text, and the conclusions drawn in the end of the thesis are related with the topics raised in three objectives of the thesis: 1) with the conception of legal argumentation, and the nature of the phenomenon it denotes; 2) with the conception of law and its essential characteristics; and 3) with the aspect of correctness of legal argumentation. Generalized and classified results of the thesis follow.

1. Regarding the conception of legal argumentation and the nature of the phenomenon it denotes

1.1. The analysis of legal argumentation and its relations with other dimensions of legal reasoning: legal discourse, interpretation of law, application of law and others, enables one to draw a conclusion that legal argumentation is a relatively independent category which describes the process of legal decision-making. This category is necessary to examine scientifically and to better understand in practice the nature and the essence of such phenomena of legal reality, that are usually called lawmaking, application of law and interpretation of law in the Lithuanian legal doctrine.

1.2. The term *interpretation of law* that is widely used in Lithuanian legal doctrine is insufficient in order to describe the phenomenon of legal decision-making, because it presumes that there already exists a field of definite legal norms and principles, and everything what is needed is to interpret and to apply them. Those who claim that legal practice is interpretation of law usually forget to explain what is this “law” that they are interpreting and why it is the law: why some but not some other norms are interpreted, or why some, and not some other principles, or legal precedents, or methods of interpretation are used, etc.

1.3. The paradigm of argumentation is to be considered to be more suitable to explain the explicit side of legal reasoning, because it allows: to identify two levels of argumentation; to discuss the solutions for collisions in law; to assess the ability to convince an universal auditorium and to persuade a particular audience; to evaluate properly the risk caused by defeasibility of arguments and decisions; to compare different arguments, to strengthen one argument with another; to discuss the reliability, strength and effectiveness of justification; to see the law not as a static corpus of obligatory normative propositions that must be interpreted and applied, but as a continually evolving phenomenon, the changes of which are influenced *inter alia* by correct legal argumentation of particular subjects (lawmakers, judges, authorized administrative officials, scientists, natural and legal persons).

1.4. The term *legal argumentation* means rational, verbal and social activity that is used to convince a listener or a reader that the position argued for – on what the law is – is acceptable, by giving propositions that would be sufficient justification for a rational person to accept the said position. Generally speaking an explicit verbal argumentation is not a necessary stage of rendering a decision. However in the legal discourses the stage of explicit justification is essential. This is determined by the legal tradition, by the

growing importance of human rights and increasing reliance on rationality instead of on authority.

2. *Regarding the conception of law and its main characteristics*

2.1. Law, as understood as a rules that at certain time certain individuals (certain society) must obey, has two main characteristics: normativity and obligatoriness.

Normativity is a characteristic that express the value-content of the law, and that makes the law similar with other normative systems. If law is treated as solely normative phenomenon, the problem of relationship between law and morality, and law and other normative systems, which is frequently discussed by legal scientists, becomes irrelevant, because it becomes self-evident that those systems partially coincide: the same normative proposition (for example, a proposition *life should not be taken*) may be intrinsic to few normative systems that exists in a society, and some rules may be intrinsic only to one or some of these normative systems. To express it in the terms of set theory, those are usually intersecting sets, sometimes sets that cover each other or sets that have any common element.

The other characteristic of law, its obligatoriness, depends on the source, way, and form of instituting the rules, and should not be considered to be related to the value-content of the normative proposition. The obligatoriness of law can be of a higher or lower degree; for example, some rules are really (obligatory) law, some are really not-law, and some are more (more obligatory) law than some others, etc. Thus we may conclude that the view that there are boundaries of law that discern law from non-law is inappropriate.

In the thesis, the law is considered to be propositions of normative type that prescribe how something should be (or should not be), or how someone should act (or should not act). Thus the conception of law is discerned in the thesis form other possible conceptions of law, when law may be considered to be a practice, an institution, a social fact and other object or phenomena that are not relevant for the thesis.

2.2. Each of the aspects discussed: obligatoriness of law, normativity of law, comparing of rules of law to propositions, are relevant for the thesis. When law is considered to be propositions, even if they do not have the property of being *true (false)*, it is possible to discuss the inference and justification (of legal propositions) of law. The aspect of normativity is important when one seeks to discern *is* from *ought*, to use the so-

called Hume's law and to analyze non-classical types of logic that are used for the inference of normative statements. The discussion on obligatoriness allows one to evaluate properly the formal aspect of law. The distinguishing of normativity and obligatoriness allows one to understand better the complexity and inner contradictions of legal argumentation, because those two aspects are justifiable by arguments of different nature that are essentially incomparable.

3. *Regarding the correctness of legal argumentation*

3.1. In an ideal case, following the view of logic, positive science and legal doctrine, only when both of the characteristics of law, its normativity and obligatoriness, are justified, should an argumentation be considered to be correct.

3.2. The normative dimension of law is related to normative, value-oriented, ethical arguments that should be composed according to the requirements of Hume's law that states that each normative proposition must be justified by at least one other normative proposition. It is usually common and required in legal discourses that a normative statement would be justified by a normative statement of higher legal power, however from the point of view of the correctness standards of logic and positive science it is irrelevant whether this necessary normative assumption has its origin in natural law, or it is a highest (Constitutional) legal imperative, or it is a proposition that describes a goal aimed at, or it is any other normative proposition, if it is considered to be good, valuable, just. It is to be noted here that the notion of law as a consistent hierarchical pyramid of norms is an aspiration, a theoretical model of understanding of law, rather than an objective property of law, or a state of affairs that can be actually achieved. Studies of logic (Gödel theorems) in the area of deductive sets has shown that even the ideal sets of natural numbers, if they are large and complex, are insufficient and cannot be fully justified. Thus even theoretically it is hard to see how a hierarchical system of legal rules that would be based on a limited number of primary legal axioms, and that would be considered to be a normative deductive set, could be not contradictory.

3.3. The aspect of obligatoriness has to be justified using the so called *Black-Letter* doctrinal methodology, which means that a justification is given by appealing to known and recognized sources of law and legal authorities. The justification of the aspect of obligatoriness and bindingness is fundamental from the point of view of legal doctrine and legal practice. Thus in a real legal argumentation the un-Humean practice

of not distinguishing existence from obligatoriness, *is* and *ought*, derivation obligatoriness from existence is prevalent – that *what has been* is used to justify *what should be*. The arguments such as: *this is what the Constitutional Court (The European Court of Human Rights, the International Court of Justice) said, so this should be so; this is what the text of legal act says, so this should be so; an analogous case has been solved in this way, so this should also be solved so; in the majority of countries this is like that, so this should also be like that in Lithuania* etc., are not only widely used, they are considered to be proper legal reasoning. The argumentation of the type *this is/has been so, thus it should be so* is so common in legal practice that sometimes it is used in the scholar legal works without stipulations. And the formal side of the law that manifests by fact that legal rules lay down in the sources of law, is an irrefutable characteristics of the phenomenon of law, even though lawyers themselves criticize it.

3.4. The most reliable standard of methodological correctness is a logical deductive proof. A thorough analysis of legal argumentation shows that legal argumentation is not a logical proof because in the legal argumentation too often some assumptions are concealed and unenunciated, thus a deductive conclusion is impossible or incorrect. It also shows that the deontical inference of normative propositions from other normative propositions according to Hume's principle and a syllogistic reasoning is intrinsic to the inner structure of arguments, but not to the whole phenomenon of legal argumentation; and that deontic logic itself without intellectual cognition and common sense cannot guarantee an absolute reliability of a conclusion. A scheme of a syllogism in law means a requirement to comply accurately to the established legal rules, also a loyalty to the tradition of law, rather than logic. The affirmations made by the proponents such as: *the legal decision is just, because it complies with (legal) logic* etc., is just another rhetorical tool used to convince, to persuade, that is called in order to strengthen the position by appealing to a method of logic, that is considered to be reliable, and is acceptable for a universal (rational) audience.

3.5. An anti-Humean inference the obligatoriness from the existence is common in legal practice. Justification while appealing to formal sources of law and legal rules set in the past does not comply with the requirements of positive science. Also, the arguments that reflect the essence of legal justification: *argumentum ad potentiam* (appeal to power and status), *argumentum ad verecundiam* (appeal to the respect),

argumentum a simili (appeal to similarity) are not reliable from the logical point of view (they are refutable). However, this kind of legal practice has stood up the test of ages, did not disappear, so it should be considered to be legally rational, correct and suitable.

3.6. From the point of view of argumentation theory, the result of an argumentation is more reliable if more chains of justification and inference are created. Thus it is suitable to strengthen a usually doctrinal legal argument that is supported by an appeal to the sources of law, by additional value arguments. If the normative propositions that the arguing subjects currently use in silence would be enunciated, the correctness and effectiveness of legal argumentation would increase. It is also important to note that an attempt to defeat a normative argument by a formal doctrinal argument and vice-versa is an incorrect practice. Normative arguments and doctrinal arguments are of different type, and thus incomparable. The collision of different types of arguments, and ignoring of this conflict of arguments, is to be considered an essential problem in correctness of legal argumentation. In the theory of law this problem in correctness of legal argumentation manifests as a contradiction between positivism and natural law, and in a general philosophical context as a collision between loyalty to the legal tradition and a requirement of logical consistency.

3.7. It should be considered that the results of the thesis essentially confirm the hypothesis. The standards of logical deduction should be applied to legal argumentation, but they cannot be fully implemented; the scientific standard of discerning facts and values is not suitable in legal practice; the hermeneutical methodology, theory of coherence or theory of rationality are too indeterminate to enunciate the standards of correct legal argumentation. Thus the prerequisites for correctness in legal argumentation are to be formulated according to the insights of theory of argumentation, legal doctrine and legal practice.

3.8. By following legal doctrine and practice and theory of argumentation that incorporates minimal necessary standards of logical consistency, dual prerequisites for (conditions of) correctness in legal argumentation should be formulated: 1) prerequisites that determine the inner correctness, reliability and justification of legal argument; 2) prerequisites that ensure the correctness and effectiveness of legal argumentative process.

Legal argument, understood as the whole of assumptions and the claims derived from those assumptions, is correct, suitable and justified if: a) at least one inner assumption of the argument is of normative, ethical, value nature (the prerequisite for correctness in the sense of deontic logic); b) the claim of the argument is based on an appeal to a recognized text of source of law or to an opinion of a recognized legal authority (the prerequisite for correctness in the sense of doctrinal legality).

The prerequisites for correctness and effectiveness of the process of legal argumentation are these: a) arguments to justify both aspects of the law must be given – the arguments to justify doctrinal obligatoriness must be combined with arguments of normative nature; b) the argumentation must be aimed at a professional (lawyer) audience: the arguments and ways of argumentation that are recognized and common in the legal discourse must be used; c) the argumentation must be aimed at a universal audience (of rational evaluators): it has to be fair, impartial, reliable, justified, clear and understandable; d) the subject who provides an argument must acknowledge the ambiguity of legal knowledge and show that in this particular case there are no stronger arguments that would defeat the relation of legal decision with the sole meaning of this defended knowledge.

RECOMMENDATION. In addition to doctrinal arguments that appeal to sources of law and legal authorities, the makers of legal decisions should clearly state the normative assumptions that they use in order to arrive at stronger justification and greater effectiveness of an argument. The normative proposition may be of a constitutional nature, or be derived from positive aims of legal regulation, or any other normative proposition, for example, derived from natural law, public morality or a proposition that constitutes a goal aimed at. That would strengthen the justification of legal argumentation because it is logically correct to justify a normative proposition (the defended decision) with another normative proposition. That would also increase the effectiveness of legal argumentation because the argument would better convince the audience when the audience has an opportunity to identify that its value rules coincide with the value propositions presented by arguing subject.

THE LIST OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS RELATED TO THE SUBJECT OF THE DOCTORAL DISSERTATION

- MACKUVIENĖ, Eglė. The Method of Logic in the Law: the Problem of the Concept, *Teisė (Law)*, Research Papers. Vilnius University Publishing House, 2010, Vol. 77. P. 126–145.
- MACKUVIENĖ, Eglė. The Problem of the Scientific Character of Legal Science and Jurisprudence, *Socialinių mokslų studijos (Social Sciences Studies)*, Research Papers. Mykolas Romeris University Publishing Centre. 2010, Nr. 1(5). P. 291–304.
- MACKUVIENĖ, Eglė. Legal Reasoning: the Argumentative Methodological Approach, *Teisė (Law)*, Research Papers. Vilnius University Publishing House, 2009, Vol. 70. P. 102–118.

BRIEFLY ABOUT THE DOCTORAL CANDIDATE

Eglė Mackuvienė graduated with a honour the studies of Applied Mathematics, also the studies of Law from Vilnius University: she received qualification of Mathematician at Faculty of Mathematics in 1992 and degree of Master in Law at Faculty of Law in 2003. During the period of 2006–2010, while in PhD studies, internship tours to Utrecht University (The Netherlands) and to Ghent University (Belgium) were accomplished. E.Mackuvienė's professional activity is related with the public sector, the private sector, as well as with the non-governmental sector: she has worked in the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania (1992–1998), in Lithuania's Savings Bank and private bank Hansabankas (1998–2002), and in the non-profit organization Lithuanian Free Market Institute (2008). Doctoral candidate has such legal working practice: she have worked as a lecturer in Utena College where she have taught the courses of Constitutional Law, Banking Law, and Basics of the Law during the period of 2002–2007, she also was a Chair of Utena County Administrative Disputes Commission. For a moment (since June of 2009) E. Mackuvienė occupies the position of an Adviser to the Minister of Justice of the Republic of Lithuania.

Contact information: eglemackuviene@gmail.com

REZIUMĖ

Nagrinėjama mokslo problema. Disertacijoje tiriamas teisiniu argumentavimu įvardijamas reiškinys bei sprendžiamas klausimas, koks teisinis argumentavimas turi būti, kad jis būtų korektiškas. Taigi, disertacinis tyrimas yra dvejetainis pobūdžio: 1) teorinis, nes tyrime atskleidžiami teisinio argumentavimo ypatumai, atsakoma į klausimą *koks teisinis argumentavimas yra?*; 2) praktinis, nes tyrime identifikuojamos teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos, atsakoma į klausimą *koks teisinis argumentavimas turi būti?*¹.

Teisinis argumentavimas disertacijoje nagrinėjamas kaip reiškinys *per se*, jis nesiejamas su konkrečiu argumentuojančiu subjektu, pažymint, kad teisiškai argumentuoja ne tik teisėjai, tačiau ir kiti atitinkamų žinių ar suteiktus įgaliojimus turintys subjektai: teisės mokslininkas, teisės ekspertas, įstatymų leidėjas, valdingus įgalinimus taikyti teisę turintis pareigūnas, teisės taisyklės savo veikloje taikantis fizinis ar juridinis asmuo.

Procesas, kurio metu gimsta ir yra įvardijamas teisinis sprendimas, turi daug dimensijų: jame galima išskirti ir teisinį samprotavimą bei jo eksplicitinę dalį – argumentavimą, ir teisės aiškinimą, ir teisės taikymą, ir teisės kūrimą, ir teisės diskursą ir kt. Kiekviena iš šių sąvokų atspindi, išreiškia iš dalies skirtingas teisinio sprendimo priėmimo proceso puses, pabrėžia vieną ar kitą metodologiją. Disertacijoje pasirinkta analizuoti būtent teisinio argumentavimo fenomeną, išryškinti argumentacinius teisinio samprotavimo aspektus, ieškoti korektiško teisinio argumentavimo prielaidų, tačiau tai nereiškia, kad kitos teisinio samprotavimo pusės (interpretacinė, kūrybiškoji, formalioji ir kt.) yra paneigiamos ar nuvertinamos. Tyrimo fenomeno įvardijimą teisiniu argumentavimu lėmė šios priežastys: 1) siekis susiaurinti tyrimo ribas, tirti ne visus teisinio sprendimo priėmimo lygmenis; 2) tyrimu papildyti Lietuvos teisės doktriną iki šiol plačiau netyrinėta argumentacine problematika, atskleisti alternatyvius, kitus, nei įprasta Lietuvos teisės doktrinoje, teisinio samprotavimo, teisinio sprendimo priėmimo fenomeno aspektus.

¹ Tyrimo įvardijimas teoriniu bei praktiniu sietinas su I.Kant įvardintu žmogiškojo proto dvilypumu, kai teorinis protas klausia *kas yra, kaip yra*, o praktinis protas klausia *kaip turi būti*. Kantas I. *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1996; Kantas I. *Praktinio proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1987.

Tyrimas pradedamas remiantis dviem prielaidomis: 1) teisė, teisiniai sprendimai kyla iš teisinio samprotavimo ir yra įvardijami teisiškai argumentuojant; 2) iš teisinių sprendimų priėmėjų yra tikimasi korektiško teisinio argumentavimo, korektiškumą suprantant kaip patikimumą, tinkamumą, tikslumą, teisingumą. Šios dvi prielaidos lemia tyrimo aktualumą.

Tyrimo aktualumas. Šiuolaikinėse visuomenėse teisinis reguliavimas apima įvairias gyvenimo sritis, teisės veikimas bei įgaliotų subjektų priimami teisiniai sprendimai dažnai tiesiogiai ir ženkliai turi įtakos asmenų, jų grupių, institucijų padėčiai, teisėms ir pareigoms. Susiklosčiusi teisinė tradicija *inter alia* apima reikalavimą eksplicitiškai motyvuoti, pagrįsti, argumentuoti priimamus teisinius sprendimus. Tai privalu tiek teisėkūroje, tiek teismų veikloje, tiek viešajame administravime. Teisinio pobūdžio sprendimo priėmimas be argumentų nėra laikomas tinkamu būdu priimti sprendimą. Reikalavimas, kad teisiniai sprendimai būtų tinkamai pagrįsti, yra vienas iš teisėtumo ir teisingumo garantų bei saugiklių – asmuo, kuriam turi įtakos teisinis sprendimas, kelia pagrįstą reikalavimą suprasti, kodėl sprendimas yra būtent toks.

Iš įgaliotų teisinių sprendimų priėmėjų yra tikimasi ir reikalaujama teisiškai pagrįsto argumentavimo, korektiško samprotavimo, tinkamo teisės normų taikymo, pakankamo sprendimų pagrindimo, o kritikuojant teisinį sprendimą kritikuojamas ne tik galutinis verdiktas, bet ir argumentacija, t. y. vertinant teisinį sprendimą, pasisakoma ne tik dėl jo vertybinio krūvio, tačiau ir dėl šio sprendimo priėmimo metodų, pasitelktų prielaidų, naudotų argumentų. Tačiau tuo pat metu yra sudėtinga pasakyti, koks tas teisingas, korektiškas, teisiškai tinkamas argumentavimas turi būti. Pasaulyje aktyviai plėtojami tyrimai teisinio samprotavimo ir argumentavimo srityje rodo, kad teisinio argumentavimo korektiškumo klausimas laikytinas aktualia, spręstina problema.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Disertacinio tyrimo tikslas: atskleidus teisinio argumentavimo bei teisės ypatumus, identifikuoti prielaidas, kurioms esant teisinis argumentavimas laikytinas korektišku, kartu įvertinant šias prielaidas logikos požiūriu.

Siekiant suformuluoto tikslo tyrime keliami ir įgyvendinami šie uždaviniai:

- atskleidžiant teisiniu argumentavimu įvardijamo fenomeno sampratą, pademonstruojant ir pagrindžiant teisinio argumentavimo, teisės diskurso, teisės aiškinimo bei kitų teisinio samprotavimo dimensijų sąsajas ir ypatumus, padėti pagrįdą teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidų tyrimui;

- išplėtojant tyrime naudojamą teisės sampratos apibrėžimą, atskleisti teisiniam argumentavimui reikšmingus teisės bruožus;
- pasitelkiant skirtingas metodologines paradigmas teisinio sprendimo priėmimo fenomenui analizuoti, suformuluoti teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidas bei įvertinti jų patikimumą logikos metodo požiūriu.

Tyrimo hipotezė: korektiškas teisinis argumentavimas nėra loginis įrodymas, todėl teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos formuluotinos pasitelkiant mažiau (nei logika) griežtas argumentavimo priemones ir praktikas.

Tyrimo problematika ir kryptis nusakytina ir tokiu klausimu: kaip ir kodėl teisinio argumentavimo korektiškumas yra problema?

Sąvokos. Siekiant tyrimo tikslumo, ypatingas dėmesys skiriamas dviem sąvokoms: 1.1 skyriuje atskleidžiama *teisinio argumentavimo* samprata; 1.2 skyriuje apibrėžiama *teisės* sąvoka bei analizuojami pagrindiniai teisės požymiai.

Tikslus teisės apibrėžimas ir esminių teisės požymių išskyrimas yra būtinas, nes neįvardijus, kas laikytina teise, būtų sudėtinga kalbėti apie korektišką teisinį argumentavimą – tokį, iš kurio kyla teisė. Teisės sąvokai apibrėžti pasitelkta klasikinės socialinių, kultūrinių sąvokų darybos metodologijos minimalistinė strategija, pagal kurią sudaromas minimalus būtinų ir pakankamų reiškinio požymių sąrašas.

Tyrimo vartojamos pagrindinės sąvokos apibrėžiamos ir suprantamos taip:

teisinis samprotavimas – žmogaus veikla, kurios pagalba ir kurios metu identifikuojama, kas yra teisė. Tai teisinių sprendimų priėmimo procesas, apimantis tiek implicitinę, tiek eksplicitinę samprotavimo dimensijas: 1) nematomą mintinę veiklą, kuomet teisinis sprendimas gimsta sprendimo priėmėjo galvoje; 2) matomą, verbalinį samprotavimą, argumentavimą, paaiškinimą, pagrindimą, interpretavimą, kuomet pateikiami teisinio sprendimo motyvai, argumentai ir sprendimo pagrindimas;

teisinis argumentavimas – eksplicitiškai išreikšta teisinio samprotavimo dalis, kuri, nors ir apima teisės interpretavimo ir teisės taikymo elementus, pirmiausia yra argumentacinio pobūdžio praktika. Kaip sąvokos *teisinis argumentavimas* sinonimas darbe kai kuriais atvejais taip pat vartojama sąvoka *teisinis pagrindimas*.

korektiškas – patikimas, tinkamas, tikslus, teisingas. Teisingumas šiuo atveju reiškia metodologinį (pageidautina, ir loginį) teisingumą, siejamas su tiesa, tikrumu (plg. angl. *teisingas* – true, right). Lyginant su kita sąvokos *teisingumas* prasme (plg. angl.

teisingas – just), daroma prielaida, kad teisiniame kontekste metodologinis teisingumas (*true, right, correct*) yra viena iš materialiojo teisinio teisingumo (*just*) sąlygų;

prielaidos – būtinios sąlygos;

logika – dedukcija;

teisė – privalomos norminės nuostatos: norminio pobūdžio teiginiai, kuriems tam tikru momentu tam tikri individai (tam tikra visuomenė) paklūsta / turi paklusti.

Tyrimo mokslinis naujumas, tyrimo santykis su pasaulyje ir Lietuvoje atliktais tyrimais. Šis darbas papildys negausius Lietuvoje atliktus teorinius tyrimus, kuriuose teisinio argumentavimo fenomenas analizuojamas kaip reiškinys *per se*, nesiejant jo su konkrečiomis teisinėmis praktikomis. Naujumo žingsniu laikytinas teisinio samprotavimo, argumentavimo problematikos pritaikymas lietuviškajam kontekstui, tyrimą stengiasi gretinti su Lietuvos teisės mokslinėje erdvėje vyraujančiomis idėjomis. Tyrimo skirtingumas nuo Lietuvoje atliktų teisinių tyrimų yra toks, kad šiame tyrime pabrėžiami argumentaciniai teisinio samprotavimo aspektai, kurie Lietuvos mokslininkų plačiau netyrinėti. Lietuvos teisės doktrinai būdingesnė teisės aiškinimu, teisės kūrimu ir teisės taikymu įvardijama problematika. Nebūtų klaidinga teigti, kad po V. Mikelėno ir D. Mikelėnienės studijos² teisinio argumentavimo tematika atskiro nuoseklesnio dėmesio Lietuvoje nesusilaukia³. Lietuvos teisės doktrina yra pasukusi teisės aiškinimo problematikos nagrinėjimo keliu. Šį dėmesį teisės aiškinimo problematikai parodo ir po dešimtmečio pasirodžiusi Mikelėnų temą tarsi pratęsianti G. Mesonio monografija, kuri yra skirta ne argumentaciniams, o interpretaciniams teisinio samprotavimo aspektams⁴. Per šį dešimtmetį ar anksčiau publikuota daug atskirų straipsnių teisės aiškinimo tematika: teisės aiškinimo fenomeną yra nagrinėję T. Berkmanas, J. Gumbis, E. Kūris, G. Lastauskienė, Ž. Liekytė, E. Spruogis, R. Šimašius, V. A. Vaičaitis, A. Vaišvila ir daugelis kitų tyrėjų. Manytina, kad tokia situacija, kai realiai teisės praktikoje teisė yra *taikoma*, sprendimai *motyvuojami, grindžiami*, faktinės aplinkybės *įrodinėjamos* ir *vertinamos*, kai absoliuti dauguma teisinių ginčų pasižymi rungtyniškumu, t. y. diskursyviu, dialogo, *argumentaciniu*

² Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*, Vilnius: Justitia, 1999.

³ Be abejo, ryškus leidinys teisinio samprotavimo tyrimų srityje lietuvių kalba yra R. Alexy *Teisinio argumentavimo teorija*, tačiau ši monografija tegalėtų būti įvardyta lietuviškojo teisės diskurso, tačiau ne lietuviškosios teisės doktrinos, dalimi. Iš dalies susijusiais su teisinio samprotavimo, argumentavimo tematika laikytini R. Koženauskienės ir L. Paliulionienės tyrimai.

⁴ Mesonis G. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*, Vilnius: Registrų centras, 2010.

pobūdžiu, o Lietuvos teisės doktrinoje kalbama beveik vien tik apie *teisės aiškinimą, interpretavimą*, nėra visai adekvati. Tiesa, Lietuvos doktrina nėra absoliučiai vienkryptė: susijusiais, bet kartu ir specifiniais diskursais laikytini teisinių tekstų, teisės normos struktūros tyrinėjimai (žr., pvz., G. Lastauskienės publikacijas) bei teisėjo vaidmens, teismo diskrecijos klausimų analizė (žr., pvz.: J. Gumbio, R. Latvelės tyrimus). Taigi, autorė siekia atkreipti dėmesį į tai, kad nagrinėjamas reiškinys nėra tik teisės aiškinimas, kad Lietuvos teisės doktrinai būdingi terminai *teisės aiškinimas, teisės taikymas, teisės kūrimas* nėra pakankami norint adekvačiai suprasti, analizuoti reiškinį, teikti tam tikras rekomendacijas teisininkams praktikams.

Nuo kitų šalių tyrinėtojų darbų teisinio samprotavimo, teisinio argumentavimo srityje šis tyrimas skiriasi keliamu klausimu – kodėl ir kaip teisinio argumentavimo korektiškumas yra problema? Tyrime pagrindinis dėmesys skiriamas matomai, eksplicitinei teisinio samprotavimo pusei, o dauguma teisės filosofų, teisės teorijos mokslininkų nagrinėja platesnės apimties reiškinį – tiek matomą, tiek nematomą teisinį samprotavimą. Nuo dirbtinio intelekto ir teisės studijų (angl. *Artificial Intelligence & Law Studies*) krypties darbų šis tyrimas skiriasi tuo, kad čia, nors ir remiamasi minėtų studijų išvalgomis, diskusiją siekta išlaikyti teisės teorijos, teisės filosofijos erdvėje, nenukrypti į pernelyg sudėtingus, detalius dirbtinio intelekto, logikos formalizavimus.

Tyrimo rezultatų patikimumas. Šio tyrimo rezultatai koreliuoja su pripažintų teisės teorijoje, teisės filosofijoje, teisės ir dirbtinio intelekto studijose autorių, ne vieną pastarąjį dešimtmetį skyrusių teisinio samprotavimo, teisinio argumentavimo tyrinėjimams, požiūriais. Tai (abėcėlės tvarka) – A. Aarnio; R. Alexy, B. Brozek, J. Hage, A. Peczenik, H. Prakken. Minėtini teisinio samprotavimo atskirai nuodugniau netyrinėję, tačiau šiam tyrimui įtaką padarę, atitinkamose mokslinių diskursų erdvėse savo darbais žinomi mąstytojai: Friedrich A. von Hayek (jo darbuose pateikiamas požiūris turėjo įtakos tyrimo naudojamam teisės sampratos modeliui), E. Nekrašas (jo darbai ypač turėjo įtakos šio tyrimo metodologijai).

Tyrimo metodologija ir darbo struktūra. Aptariant tyrimo metodologiją, darbe plačiau analizuojami esamybės ir privalomybės aspektai, aktualūs ne tik šiam, bet ir daugumai teisės tyrimų. Pastebima, kad teisiniai tyrimai gali būti deskriptyvaus, analitinio, tiriamojo pobūdžio, o taip pat normatyvūs, kuriuose formuluojamos direktyvos, rekomendacijos, normatyviosios nuostatos. Šis tyrimas, kaip jau pastebėta

santraukos pradžioje, yra dvejopo pobūdžio: pirma dalis yra deskriptyvi, tiriamoji; antra – normatyvi, joje ieškomos, atrandamos, logikos požiūriu įvertinamos korektiško teisinio argumentavimo prielaidos. Atitinkamai ir išvados bei ginami teiginiai yra dvejopo pobūdžio: apie tai, koks teisinis argumentavimas yra, ir apie tai, koks jis turėtų būti, kad būtų korektiškas.

Tokia tyrimo metodologija pasirinkta dėl teorinio darbo pobūdžio. Darbas priskirtinas veikiau teisės filosofijai, teisės metodologijai, o ne teisės doktrinai, todėl jam nėra būdingi kai kurie doktrininiams teisės tyrimams svarbesni metodai – bendrųjų teisės principų, lingvistinis (teisės teksto analizės), precedentų, teleologinis, lyginamasis ir kiti. Šio tyrimo metodologija – tai kritinės, konceptualinės (sąvokų) analizės ir loginės analizės metodų bei argumentacinio požiūrio sintezė su humanitarinei, postmodernistinei tradicijai būdingu naratyvo (pasakojimo) būdu. Tikslumas, detalumas apibrėžiant, aiškinant pagrindines tyrimo sąvokas, nusakančias tiriamąjį dalyką, loginio nuoseklumo kriterijaus naudojimas vertinant teisinio argumentavimo praktiką ir standartus, derinamas su laisvu pasakojimu, kuriame ieškoma atsakymo, kodėl ir kaip tikslumas teisėje yra problema bei siekiant formuluoti teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidas. Pagrindiniai šiame darbe naudojami argumentai, šalia logikos ir analizės metodų, – argumentavimas remiantis pavyzdžiu, iliustracija, visumos ir dalies santykiais, rėmimasis autoriteto (mokslininko), eksperto (teisės praktiko) nuomone⁵ ir pan.

Disertaciją sudaro dvi dalys: 1. Teisinis argumentavimas, kaip teisės įvardijimas. Sampratų ir sąvokų analizė ir 2. Teisinio argumentavimo korektiškumo normatyviųjų rekomendacijų paieška. Pirmosios dalies pirmasis skyrius skirtas teisinio argumentavimo sampratai ir vietai teisės moksle ir teisės praktikoje aptarti. Paaiškinama, kad teisinis argumentavimas laikytinas eksplacitiškąja teisinio samprotavimo puse bei pagrindžiama, kodėl šiame darbe netiriama implicitinė teisinio samprotavimo pusė. Pateikiami paaiškinimai, kurie pagrindžia nuostatą, kad teisinis argumentavimas yra būtina teisinio sprendimo priėmimo sąlyga. Analizuojamas teisinio argumentavimo, teisės diskurso, teisės aiškinimo sąvokų ir jomis įvardijamų reiškinių tarpusavio santykis. Pagrindžiama, kad teisinis argumentavimas gali būti suprantamas kaip platesnio

⁵ Siekiant atskleisti teisinio argumentavimo sąvokos turinį bei šios sąvokos santykį su Lietuvos teisės diskurse plačiai naudojamomis teisės aiškinimo, teisės kūrimo, teisės taikymo sąvokomis, buvo atliktas teisininkų praktikų (teisėjų) nuomonės tyrimas, kurio rezultatai laikytini patikima eksperto nuomone.

reiškinių sudedamoji dalis, taip pat kaip tam tikras metodologinis požiūris, kuriuo remiantis gali būti analizuojamas teisinių sprendimų priėmimo fenomenas. Aptariami teisėjų nuomonės tyrimo „Teisinių sąvokų sampratų tyrimas“, atlikto rengiant šią disertaciją, rezultatai. Pirmosios dalies antrasis skyrius skirtas sąvokos *teisė* prasmei atskleisti. Atskiruose poskyriuose detalai aptariamas kiekvienas teisės apibrėžimą sudarantis dėmuo: normatyvumas, privalomumas, teiginiai. Apibendrinant parodoma, kiek kiekvienas iš šių dėmenų reikšmingas teisinio argumentavimo tyrimui. Antroji disertacinio tyrimo dalis dėstoma taip: teisinio argumentavimo korektiškumą bandoma sieti su racionalumo kategorija darant prielaidą, kad kad racionalumo reikalavimai galėtų būti gairės siekiant įvardyti teisinio argumentavimo korektiškumo standartus. Šis kelias, taip pat ir kiti bandymai pasitelkti hermeneutikos ar koherencijos požiūrius, įvertinami kritiškai. Tuomet pasirenkamas kitas kraštutinis – teisinį argumentavimą analizuoti pasitelkus mokslinio tikslumo ir loginio nuoseklumo standartus. Paaiškėjus, kad teisės praktika neatitinka pozityviosios (mokslo) filosofijos pabrėžiamo Hiumo faktų ir vertybių skirties dėsnio, kad loginės dedukcijos teisiniame argumentavime yra, tačiau tik tam tikra apimtimi, kad logika – ar tai būtų klasikinė, ar deontinė logika – nėra tas instrumentas, kuriuo būtų galima visapusiškai išreikšti, atspindėti teisinį samprotavimą, argumentavimą, kad teisinis samprotavimas „netelpa“ į logikos rėmus, dėmesys nukreipiamas į argumentavimo teorijos išvalgas. Analizuojami bendrųjų argumentų bei specialiųjų teisinių argumentų ypatumai, aptariamos nekorektiškomis laikytinos teisinio argumentavimo praktikos. Dalies pabaigoje apibendrinami disertacinio tyrimo rezultatai. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, formuluojama rekomendacija, skirta teisiškai argumentuojantiems ir teisinius sprendimus priimantiems subjektams.

Tyrimo rezultatai: ginami teiginiai, išvados. Disertaciniame tyrime ginami teiginiai, darbe dėstomi apibendrinimai bei formuluojamos išvados yra susijusios su trijuose tyrimo uždaviniuose įvardyta problematika: 1) su teisinio argumentavimo samprata ir šiuo terminu įvardijamo reiškinio esme; 2) su teisės samprata ir esminiais teisės bruožais; 3) su teisinio argumentavimo korektiškumo aspektu. Toliau pateikiami apibendrinti ir atitinkamai suklasifikuoti tyrimo rezultatai.

1. Dėl teisinio argumentavimo sampratos ir šiuo terminu įvardijamo reiškinio esmės

1.1. Teisinio argumentavimo ir jo sąsajų su kitomis teisinio samprotavimo dimensijomis – teisės diskursu, teisės aiškinimu, teisės taikymu ir kt. – analizė leidžia

daryti išvadą, kad teisinis argumentavimas yra santykinai savarankiška teisinio sprendimo priėmimo procesą apibūdinanti kategorija, kurios vartojimas yra būtinas siekiant moksliskai tirti ir praktikoje geriau suvokti tokių teisinės tikrovės reiškinių, kurie Lietuvos teisės doktrinoje paprastai įvardijami teisės kūrimu, teisės taikymu ar teisės aiškinimu, prigimtį ir esmę.

1.2. Lietuvos teisės doktrinoje plačiai vartojamas terminas *teisės aiškinimas* nėra pakankamas siekiant apibūdinti teisinių sprendimų priėmimo fenomeną dėl to, kad tokiu atveju tarsi preziumuojama, kad egzistuoja apibrėžta teisės normų ir principų erdvė, kurią belieka paaiškinti ir pritaikyti. Teigiantys, kad teisinė praktika yra teisės aiškinimas, neretai užmiršta paaiškinti, kas yra ta teisė, kurią jie aiškina, kodėl tai, kas aiškinama, yra teisė: kodėl aiškinamos vienos, o ne kitos normos, vieni, o ne kiti teisės principai, kodėl remiamasi vienais, o ne kitais teisminiais precedentais, taikomi vieni, o ne kiti aiškinimo metodai ir pan.

1.3. Argumentavimo paradigma eksplcitinei teisinio samprotavimo pusei aiškinti laikytina tinkamesne, nes leidžia įvardyti dviejų lygių argumentavimą, kalbėti apie kolizijų teisėje sprendimą, universalios ir konkrečios auditorijos įtikinimą, tinkamai įvertinti argumentų ir pačių sprendimų nuginčijamumo riziką, lyginti, sverti argumentus, vienus argumentus sustiprinti kitais, kalbėti apie pagrindimo patikimumą, stiprumą, efektyvumą, į teisę žvelgti ne kaip į statišką privalomų normatyviųjų nuostatų visumą, kurią reikia paaiškinti ar pritaikyti, o kaip į nuolat besivystantį fenomeną, kurios vystymą(si) *inter alia* lemia ir subjektų (įstatymų leidėjo, teismo, administracinius įgaliojimus turinčių pareigūnų, mokslininkų, fizinių ir juridinių asmenų) tinkamas korektiškas teisinis argumentavimas.

1.4. Terminas *teisinis argumentavimas* yra suprantamas kaip racionali, kalbinė, sociali veikla, kuria siekiama įtikinti klausytoją ar skaitytoją ginčijamos pozicijos dėl to, kas yra teisė, priimtinumu, pateikiant teiginius, kurie būtų pakankamas pagrindas racionaliame vertintojui pritarti minėtam požiūriui. Bendru atveju eksplcitinis išsamus argumentavimas nėra būtina kiekvieno sprendimo priėmimo stadija, tačiau teisės diskursuose eksplcitinio pagrindimo stadija yra iš esmės būtina – tai lemia teisės tradicija, žmogaus teisių svarbos visuomenėje stiprėjimas, pasitikėjimo veikiau žmogaus protu, nei autoritetais, didėjimas.

2. Dėl teisės sampratos ir esminių teisės bruožų

2.1. Teisei, suprantamai kaip tai, kam tam tikru momentu tam tikri individai (tam tikra visuomenė) paklūsta, būdingi du esminiai bruožai: normatyvumas ir privalomumas.

Normatyvumas yra teisės taisyklės vertybinį turinį reiškiantis teisės bruožas, kuris sieja teisę su kitomis normatyviosiomis tvarkomis. Vertinant teisę kaip išskirtinai normatyvųjį fenomeną, tampa nebeaktuali įvairiuose teisės diskursuose neretai gvildinama teisės ir moralės, teisės ir kitų norminių tvarkų atribojimo problema, nes akivaizdu, kad šios sistemos iš dalies sutampa: viena ir ta pati norminė nuostata (pvz., nuostata, kad *neturi būti atimama gyvybė*) gali būti būdinga kelioms tam tikroje visuomenėje egzistuojančioms norminėms tvarkoms, o kai kurios nuostatos tik vienai ar daliai šių norminių tvarkų. Aibių terminais kalbant, tai yra paprastai susikertančios aibės, o atskirais atvejais – viena kitą apimančios ar bendrų elementų neturinčios aibės.

Kitas teisės bruožas, privalomumas, priklauso nuo teisės taisyklės įtvirtinimo šaltinio, formos, būdo ir nesietinas su taisyklės vertybiniu turiniu. Teisės privalomumas gali būti didesnio ar mažesnio laipsnio, pvz., vienos nuostatos tikrai yra (privaloma) teisė, kitos nuostatos tikrai nėra teisė, dar kitos yra labiau (privaloma) teisė nei ketvirtos nuostatos ir pan. Todėl galima teigti, kad požiūris, jog egzistuoja teisės ribos, atskiriančios teisę nuo neteisės, nėra tinkamas.

Tyrimė teise laikomi norminio pobūdžio teiginiai: nuostatos, kuriomis nurodoma, kaip kažkas (ne)turi būti arba kaip kažkas (ne)turi elgtis. Tuo teisės samprata atribojama nuo kitų šiam tyrimui neaktualių teisės sampratų, kai teise gali būti įvardijama praktika, institucijos, socialiniai faktai ar kiti objektai ar reiškiniai.

2.2. Kiekvienas iš aptartų aspektų – teisės normatyvumas, teisės privalomumas, teisės taisyklių gretinimas su teiginiais – yra reikšmingas tyrimui. Tai, kad teisė gretinama su teiginio (nors ir nepasižyminčio savybe *teisinga / klaidinga*) sąvoka, leidžia kalbėti apie teisės (teiginių) išvedimą, pagrindimą. Normatyvumo aspektas yra svarbus, kai siekiama atskirti privalomybės ir esamybės aspektus, taikyti vadinamąjį Hiūmo dėsnį, analizuoti normatyviųjų teiginių išvedimui tinkamesnes neklasikinės logikos rūšis. Privalomumo įvardijimas leidžia tinkamai įvertinti formaliąją teisės pusę. Teisės normatyvumo ir teisės privalomumo skyrimas leidžia aiškiau suvokti teisinio argumentavimo sudėtingumą ir vidinį prieštarumą, nes šie du aspektai yra pagrindžiami skirtingų rūšių argumentais, kurie tarpusavyje iš esmės nepalyginami.

3. Dėl teisinio argumentavimo korektiškumo

3.1. Idealiu atveju, vadovaujantis logikos ir pozityviojo mokslo bei teisės doktrinos požiūriu, teisiniu argumentavimu turėtų būti laikomas tik toks argumentavimas, kuriuo pagrindžiami abu teisės bruožai: normatyvumas ir privalomumas.

3.2. Normatyvioji teisinio argumentavimo dimensija, susijusi su norminio, vertybinio, etinio pobūdžio argumentais, pateikiamais paisant Hiumo dėsnio reikalavimo normatyvų teiginį pagrįsti bent vienu kitu normatyviu teiginiu. Teisės diskurse yra įprasta ir reikalaujama, kad norminė nuostata būtų grindžiama aukštesnės teisinės galios normine nuostata, tačiau logikos ir pozityviojo mokslo korektiškumo standartų požiūriu nėra svarbu, ar ši būtina bent viena normatyvioji prielaida kyla iš prigimtinės teisės sampratos, ar ji yra aukščiausios teisinės galios imperatyvas, ar nuostata, nusakanti siekiamą tikslą, ar bet kuri kita normatyvioji nuostata, kuri laikytina gera, teisinga. Pažymėtina, kad teisės laikymas neprieštaringa hierarchine sistema yra veikiau siekiamybė, tam tikras teisės suvokimo modelis nei objektyviai egzistuojanti teisės savybė ar realiai pasiekiamą esamybę. Logikos mokslo tyrimai (K. Gödel teoremos) dedukcinių aibių srityje parodė, kad net idealiosios natūraliųjų skaičių dedukcinės aibės, jei jos yra didelės ir sudėtingos, yra nepakankamos ir nėra visiškai įrodomos, taigi net ir teoriškai yra sudėtinga kalbėti apie hierarchinės teisės normų sistemos, besiremiančios nedideliu skaičiumi pirminių teisinių aksiomų, ir laikytinos normine dedukcine aibe, neprieštaringumą.

3.3. Privalomumo aspektas teisiniame argumentavime atitinkamai turi būti pagrįstas doktrinine, vadinamąja *Black-Letter*, metodologija, reiškiančia pasirėmimą žinomais ir pripažintais teisės šaltiniais bei teisės autoritetais. Privalomumo aspekto pagrindimas yra esminis teisės doktrinos ir praktikos požiūriu. Taigi, realiame teisiniame argumentavime vyrauja antihiumiškoji esamybės ir privalomybės neskyrimo praktika: tuo, kas jau buvo, grįsti tai, kas turi būti, iš esamybės kildinti privalomybę. Tokio pobūdžio argumentavimas kaip *taip pasakė Konstitucinis Teismas (Europos Žmogaus Teisių Teismas, Teisingumo Teismas), todėl taip turi būti; taip įtvirtinta įstatyme, todėl taip turi būti; analogiška byla buvo išspręsta tam tikru būdu, todėl būtent taip turi būti; daugumoje valstybių yra būtent taip, todėl taip turi būti ir Lietuvoje* ir pan. yra ne tik paplitęs – jis laikomas tinkamu bei priimtiniu samprotavimu. Argumentavimas *taip yra /*

buvo, todėl taip turi būti yra toks būdingas teisės praktikai, kad neretai ir teisės mokslo darbuose juo remiamasi be didesnių išlygų. O formalioji teisės pusė, pasireiškianti teisinių nuostatų įtvirtinimu teisės šaltiniuose, nors kartais pačių teisininkų kritikuojama, kartu yra neatsiejamas teisės fenomeno bruožas.

3.4. Patikimiausias metodologinio korektiškumo standartas yra loginis dedukcinis įrodymas. Nuodugni teisinio argumentavimo analizė rodo, kad teisinis argumentavimas nėra loginis įrodymas, nes teisiniame argumentavime pernelyg dažnai nutylimos, neįvardijamos prielaidos, todėl dedukcinis išvedimas tampa negalimas ar nekorektiškas; Hiumo principą atitinkantis deontinis norminių teiginių pagrindimas kitais norminiais teiginiais, silogistinis samprotavimas yra būdingas vidinei argumentų struktūrai, tačiau ne visam teisinio argumentavimo fenomenui; pati deontinė logika, be intelektualaus žinojimo, negarantuoja absoliutaus išvedimo patikimumo. Silogizmo schema teisėje reiškia ne tiek logiką, kiek reikalavimą tiksliai taikyti nustatytas teisės taisykles, ištikimybę teisės tradicijai. Tokie proponentų teiginiai kaip *teisinis sprendimas yra teisingas, nes vadovautasi (teisine) logika* ir pan., yra tik dar viena teisiniame argumentavime naudojama retorinė, argumentavimo, įtikinėjimo priemonė, kuria siekiama sustiprinti ginamą poziciją referuojant į universaliajai (racionaliajai) auditorijai priimtina, patikimu laikomą logikos metodą.

3.5. Nors teisinei praktikai būdingas antihiiumiškas privalomybės kildinimas iš esamybės, rėmimasis formaliais teisės šaltiniais ir juose anksčiau, praeityje įtvirtintomis teisės taisyklėmis neatitinka pozityviojo mokslo standartų, o teisinio pagrindimo esmę atspindintys argumentai *argumentum ad potentiam* (argumentas apeliuojant į jėgą, statusą), *argumentum ad verecundiam* (argumentas apeliuojant į pagarbą), *argumentum a simili* (argumentavimas remiantis panašiu) logikos mokslo požiūriu nėra patikimi (yra nugincijami), tačiau būtent tokia teisinio argumentavimo praktika yra pasiteisinusi, atlaikiusi tūkstantmečių išbandymą ir neišnykusi, todėl laikytina teisiškai racionalia, korektiška ir tinkama.

3.6. Argumentavimo teorijos požiūriu, argumentavimo rezultatas yra patikimesnis, jei yra sukonstruojama daugiau pagrindimo, išvedimo grandinių. Todėl yra tinkama bet kuri teisinė argumentavimą, kuris paprastai būna doktrininis, paremtas nuorodomis į teisės šaltinius, sustiprinti papildomais vertybiniais argumentais. Įvardijus normatyvias prielaidas, kuriomis dabar paprastai remiamasi tylomis, padidėtų teisinio

argumentavimo korektiškumas ir efektyvumas. Kartu svarbu pažymėti, kad siekis doktriniu formaliuotu argumentu įveikti norminio pobūdžio argumentą arba atvirkščiai yra nekorektiška praktika. Norminiai ir doktrininiai argumentai yra skirtingo pobūdžio, todėl tarpusavyje nepalyginami. Šis skirtingo pobūdžio argumentų susidūrimas bei argumentų konflikto ignoravimas laikytinas esmine teisinio argumentavimo korektiškumo problema. Teisės teorijoje ši teisinio argumentavimo korektiškumo problema reiškia teisinio pozityvizmo ir prigimtinės teisės priešpriešą, o bendrafilosofiniame diskurse – ištikimybės teisės tradicijai ir loginio nuoseklumo susidūrimą.

3.7. Atlikto tyrimo rezultatai iš esmės patvirtino iškeltą hipotezę: loginės dedukcijos standartai teisiniame argumentavime yra siektini, tačiau nepasiekiami, mokslinės faktų ir vertybių perskyros standartas nėra tinkamas, hermeneutinė metodologija, koherencijos ar racionalumo teorijos siekiant įvardyti teisinio argumentavimo korektiškumo standartus yra pernelyg neapibrėžtos, todėl teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos formuluotinos pasitelkiant argumentavimo teorijos ir teisės doktrinos bei teisės praktikos išvalgas.

3.8. Vadovaujantis teisės doktrina ir praktika bei argumentavimo teorija, inkorporuojančia minimalius būtinus loginio neprieštaravimo standartus, formuluotinos dvejopos teisinio argumentavimo korektiškumo prielaidos (sąlygos): 1) prielaidos, lemiančios vidinį teisinio argumento korektiškumą, patikimumą, pagrįstumą; 2) prielaidos, užtikrinančios teisinio argumentavimo proceso korektiškumą, efektyvumą.

Teisinis argumentas, suprantamas kaip prielaidų visuma bei iš šių prielaidų išvedamas tvirtinimas, yra korektiškas, tinkamas, pagrįstas, jei: a) bent viena argumento vidinė prielaida yra norminio, vertybinio, etinio pobūdžio (deontinio loginio korektiškumo sąlyga); b) argumento tvirtinimas grindžiamas referuojant į pripažinto teisės šaltinio tekstą ar pripažinto teisinio autoriteto nuomonę (doktrininio teisinio korektiškumo sąlyga).

Teisinio argumentavimo proceso korektiškumo, efektyvumo prielaidos yra šios: a) turi būti pateikiami abu teisės aspektus pagrindžiantys argumentai – doktrininiai privalomumą pagrindžiantys argumentai derinami su normatyviojo pobūdžio argumentais; b) argumentavimas turi būti nukreiptas į profesionaliąją (teisininkų) auditoriją: remiamasi teisės diskurse pripažintais ir paplitusiais argumentais ir

argumentavimo būdais; c) argumentavimas turi būti nukreiptas į universaliają (racionalaus vertintojo) auditoriją, t. y. argumentavimas turi būti sąžiningas, nešališkas, patikimas, pagrįstas, aiškus, suprantamas; d) argumentuotojas, pripažindamas teisinio žinojimo nevienareikšmiškumą, turi pademonstruoti, kad konkrečiu atveju nesama stipresnių argumentų, kurie paneigtų teisinio sprendimo susiejimą su ginama vienintele to žinojimo reikšme.

REKOMENDACIJA. Teisinių sprendimų priėmėjai, siekdami didesnio argumentavimo pagrįstumo ir efektyvumo, šalia doktrininių argumentų, kuriais nurodoma į teisės šaltinius ir teisės autoritetus, turėtų aiškiai įvardyti normatyviasias prielaidas, kuriomis remiasi. Normatyvioji nuostata gali būti tiek konstitucinio pobūdžio, tiek išplaukianti iš pozityviojo teisinio reguliavimo tikslų, tiek bet kuri kita normatyvioji nuostata, pavyzdžiui, kylanti iš prigimtinės teisės, visuomenės moralės ar įvardijanti siekiamą tikslą. Tai sustiprintų teisinio argumentavimo pagrįstumą, nes normatyviają nuostatą (ginamą sprendimą) grįsti kitu normatyviuoju teiginiu yra logiškai korektiška. Tai sustiprintų ir teisinio argumentavimo efektyvumą, nes argumentavimas yra labiau įtikinantis auditoriją, kai ji turi galimybę identifikuoti, kad jos ir argumentuotojo vertybinės nuostatos sutampa.

AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

- MACKUVIENĖ, Eglė. Loginis metodas teisėje: sampratos problema, *Teisė*, 2010, Nr. 77. P. 126–145.
- MACKUVIENĖ, Eglė. Teisės mokslo ir jurisprudencijos mokslinio mokslo problema, *Socialinių mokslų studijos*, 2010, Nr. 1(5). P. 291–304.
- MACKUVIENĖ, Eglė. Teisinis samprotavimas: argumentacinis metodologinis požiūris, *Teisė*, 2009, Nr. 70. P. 102–118.

TRUMPAI APIE AUTORE

Eglė Mackuvienė Vilniaus universitete yra su pagyrimu baigusi taikomosios matematikos studijas, taip pat teisės studijas: 1992 metais įgijo diplomuoto matematiko kvalifikaciją Matematikos fakultete, 2003 metais – teisės magistro laipsnį Teisės fakultete. 2006–2010 metais studijavo Teisės fakulteto doktorantūroje, stažavosi Utrechto universitete (Olandija), Gento universitete (Belgija). Darbinė veikla susijusi su valstybiniu, privačiu bei nevyriausybinu sektoriais: disertacijos autorė dirbo Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijoje (1992–1998 m.), Lietuvos taupomajame banke, AB banke „Hansabankas“ (1998–2002 m.), viešojoje įstaigoje „Lietuvos laisvosios rinko institutas“ (2008 m.). E. Mackuvienė teisinės žinias ir įgūdžius pritaikė dirbdama teisinį darbą: 2002–2007 m. Utenos kolegijoje dėstė Konstitucinės teisės, Bankininkystės teisės, Teisės pagrindų kursus, 2004–2009 m. buvo Utenos apskrities Administracinių ginčų komisijos pirmininkė, šiuo metu (nuo 2009 m. birželio mėn.) yra Lietuvos Respublikos teisingumo ministro patarėja.

Informacija kontaktams: eglemackuviene@gmail.com